

БАЛКАНСКИ ЯСНОВИДКИ И ПРОРОЧИЦИ ОТ XX ВЕК

Отзив от д-р Константин Рангочев

Автор: Галина Вълчинова

Издателство: Български бестселър, УИ „Св. Климент Охридски”

Място и година на издаването: София, 2006

ISBN: 954-4630-14-7

Технически данни: обем 414 стр., формат 16 x 22 см, корица мека

Съдържание: 2 части и 6 глави, увод и заключение

Книгата е посветена на балканските ясновидки и пророчици от XX век – тема, от една страна, оставена без внимание от основните изследователски вектори на българската етнология, а от друга – винаги имаща значимо обществено присъствие.

Още в самото начало авторът декларира: „В тази книга читателят няма да намери нито оценка на „познаването” на ясновидки и пророчици, нито указание как да разберем дали те „познават”, нито факти за необикновеността на нечий ясновидски дар.” (с. 11) Своята основна задача дефинира като описване и изясняване на обществената роля и функция на ясновидката в сродните православни култури на Балканите.

Проучването започва като изучаване на ‘феномена Ванга’ и завършва като цялостно изследване на тази проблематика в балкански контекст. От тук идват и сложни методологични проблеми – ако за *Ванга* и *преподобна Стойна* могат да се направят и са направени теренни етнологични проучвания (както и за подобни феномени в БЮР Македония и Р Сърбия), то за действалите в България през първата половина на XX век *Кортеза* и *Бона Великова* това е практически невъзможно. За тях се използват най-вече писмени извори – предимно дописки и статии в различни вестници. А е известно, че те по правило са изключително пристрастни. Въпреки тази нееднородност на изходната информация, авторката се е справила и е успяла да оформи общите принципи на зараждане и функциониране на всички тези феномени на балканска почва.

Друг много важен и сложен проблем е авторската терминология – предложена и използвана е терминология, която идва от и кореспондира със западната научна традиция (‘визионерство’ vs. ‘ясновидство’). Още повече, че тя има явен ‘технологичен’ аспект (‘религиозен експерт’, ‘религиозна експертиза’, ‘религиозен виртуоз’, ‘религиозен предприемач’, ‘revelatio’, ‘визионерско преживяване’). Това относително затруднение за българския читател се превръща обаче в предимство, ако бъде отчетен явният стремеж на авторът да търси общото в подобни феномени, присъщи за цяла християнска Европа: и на православния югоизток, и на католическия юг, и на протестантския север.

Книгата се състои от две големи и обособени части: **Personalia** и **Модели**. В първата част *Personalia* е използван един нетрадиционен подход с проблемна ефективност: в Глава 1 е представен ‘феноменът Ванга’, който по-късно се превръща в средство за описание и изучаване на времево значително по-ранните *преподобна Стойна от Златолист; Кортеза от Сливен; Бона Велинова, българска пророчица между двете световни войни*. Още повече, че за изучаване на ‘Ванга’ и донякъде ‘преподобна Стойна’ са използвани записани на терен фолклорни материали, а за останалите – писмени извори (предимно вестникарски статии и апологетични съчинения). В Глава 2 са представени видовете жени в БЮР Македония и отново „Ванга през ‘македонската призма’”: *Милица от Банско, Струмишко; Миряна от Виница и Мирянината църква край Щип; Вида от Степанци; Милойка от Джунис (Р Сърбия); Снежана от Баница, Струмишко*. Личните теренни записи на авторката разкриват и един много интересен проблем – видовете жени в БЮР Македония са „заробени” от светеца/свещицата и ‘принудени’ да служат. И особено е важен изводът на авторката, че „Видовитостта е културна институция *par excellence*: макар и получена свише, тя трябва да се вмести в социалната норма – или поне в някаква норма.” (с. 152) Глава 3 е посветена на ‘Дружество *Благовещение* в Асеновград’ и ‘Ангелудите във Велвендос (Южна Македония)’. И тук двата обекта на изследването са разнопоставени във времето. Дружество *Благовещение* се конституира в края на първото десетилетие на ХХ век и е действащо до днес, докато ‘ангелудите’ във Велвендос, Кожанско се появяват в края на ХІХ век и разцветът на дружеството е през първото десетилетие на ХХ век. Изворите за Асеновградското дружество са основно съвременни теренни материали, а за ‘ангелудите’ – писмени изследвания. И ако в Асеновград Дружество *Благовещение* е прието и подкрепено от светската власт и духовните авторитети (свещенството), то във Велвендос ситуацията е точно обратната. От тези два случая авторката прави извода, че „общността, а не църквата ‘конструира’ (спонтанно или съзнателно) образите и представите, свързани с колективното женско визионерство.” (с. 214)

Втората част на книгата е **Модели**. В Глава 4 авторът представя сложните и на моменти драматични взаимоотношения между Църквата и ‘другите’ – т.е. „...всички форми на религиозно поведение... ,които по една или друга причина Църквата ... смята за свои съперници или за открити врагове.” (с. 219) Същевременно, чрез собствен историко-антропологичен анализ на известния дамаскинарски текст *Слово срещу празниците бабини* авторът открива „допускане на определено женска ... религиозност в рамките на все по-хлабавата църковна норма, която регулира доминираната от мъжете християнска практика.” (с. 236), което не е достатъчно убедително. По нататък е представена динамиката на взаимоотношението „приемане/неприемане” между Православната църква и жените – ясновидки: те ту са приемани (*преподобна Стойна, Бона Велинова*), ту отхвърляни (*Ванга, Кортеза, Бона Велинова*). Авторът подчертава показателното отношение на Църквата към колектив от жени визионерки. Асеновградското дружество *Благовещение* от самото начало намира подкрепата на енорийският свещеник. А в случая с *ангелудите* от Велвендос реакцията е по-сложна – Църквата не се намесва открито в селищния конфликт. Анализът на дейността на православното общество *Добрий самарянин* дава възможност да бъде разкрита връзката на обществото с ясновидката *Бона Великова*, както и неговата роля на *религиозен предприемач*. И така се стига до извода, че „Обществото *Добрий самарянин* е пример на религиозна организация, трансформирала **политически** чувства и настроения в **религиозна** умонастройка.” (с. 277) В Глава 5 „Чудеса, видения и [Марио]явления: към модерното развитие на култа на Дева Мария в европейските католически култури” авторът прави опит да изведе обща структура за *явяванията* на Света Богородица в различни

европейски католически държави, която структура да притежава мощна обяснителна сила за връзките между трансцендентното и „нашия” свят. Глава 6 е заключителна и обобщаваща за книгата. В нея е изведено, че наличните биографичните данни (устни, писмени, апологетична литература) не могат да помогнат за достигане до „неутрална биография”. Авторът установява, че биографиите на най-известните ясновидки имат „моделна стойност” (с. 327). А най-важните структурообразуващи елементи за подобна биография са: „а) ‘знак за избраност’ при раждането или ранното детство; б) травматично преживяване в детството или младостта, при което визионерката получава откровение/известие от Бог или светец, дарът ѝ се отваря/отключва; в) спазване на обредна чистота – безбрачие или – при омъжване, нещастен брак/труден живот в брака, както и спазване на особен хранителен режим; намиране/’изваждане’/издигане на ‘манастир’ или ‘църква’; д) съчетаване на ясновидството с други техники на общуване със свръхестественото, както и лечителство.” (с. 328) От друга страна, са изтъкнати разликите между католици и православни: контактът с мъртвите е категорично отхвърлен при католиците, визионерки стават деца при католиците и жени при православните и пр. И накрая се определя, че „ясновиждането и пророкуването са поне толкова (а за мен и повече) културно конструирани форми на общуване с трансцендентното или със свръхестествени същества, отколкото изключителни психо-физически феномени.” (с. 355)

И накрая – могат да се отбележат някои неясноти при работата с терения материал: в някои случаи авторът дефинира своето по-свободно отношение към осведомителите си (не посочва пълните им имена, година и място на раждане, образование, професия и пр.), но това едва ли е оправдано само с тяхното изрично желание (*баба Цена от с. Гара Орешец, Белоградчишко* – с. 93), в други случаи използва пълните имена на осведомителя си, а от текста става ясно, че в употреба са кратки форми – *Миряна/ Мира* (с. 138 и сл.). Но може би най-важният въпрос, който остава неясен за читателя е: Защо книгата е посветена само на жените – ясновидки и пророчици. Защо не са включени известни мъже – ясновидци и проповедници като *Ангелуш* от Добруджа (втората половина на XIX век), *поп Лигорко* от Ахъчелебийско, Средните Родопи (втората половина на XIX век), *брат Йорданчо*, Пловдивско, Средните Родопи (30-те – 60-те г. на XX век) и пр. Без тях и други като тях това изследователско поле остава частично изучено, но вероятно този проблем е оставен за бъдещите изследвания на автора.